

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
УКРАЇНОЗНАВСТВА

Л. Г. Касян
О. В. Семенюченко

УКРАЇНОЗНАВСТВО
У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

Науково-методичний посібник

Київ
2008

ББК 63.5 (4 укр)
УДК 902
К 28
С 30

*Рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту
українознавства МОН України (протокол №13 від 1. 12. 2008)*

Рецензенти:

Кононенко П. П., д-р філол. наук, проф.

Філіпчук Г. Г., д-р пед. наук, проф.

Вдовика Л. М., вчитель-методист, заступник директора ЗОШ № 21 м.
Біла Церква

Касян Л. Г., Семенюченко О. В. Українознавство у навчально-
виховному процесі. Основи методики викладання. Науково-
методичний посібник. – К.: НДІУ, 2008. – 56 с.

ББК 63.5 (4 укр)
УДК 902

©НДІУ, 2008

© Касян Л.Г., Семенюченко О.В., 2008

ПЕРЕДМОВА

Національне виховання має спрямовуватися на розвиток індивідуальності, поваги до прав, свобод людини і громадянина, української мови як державної, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів.

Реалізація державності залежить від дієвої державницької позиції кожного громадянина. Тому “найголовнішим завданням суспільства завжди було, є і буде виховання поколінь гуманістів і патріотів, для яких найвищим ідеалом є єдність особистих та національно-державних інтересів”.

Навчально-виховний курс “Українознавство” є надзвичайно важливим для становлення світогляду майбутніх громадян, зокрема їхнього ставлення до світу (на основі українських національних цінностей). Знання, вміння та навички, здобуті в процесі його осягнення, є інструментом для учнів, набуття ними майстерності життя – вміння жити. Українознавство сприяє становленню кожного школяра як творця себе, творця своєї родини, творця своєї держави, творця світу.

Пропонований посібник має на меті ознайомити читачів із особливостями українознавства як навчально-виховної дисципліни у освітньому процесі. Проаналізовано зміст і структуру програм з українознавства. Окреслено вимоги до уроку українознавства, розглянуто форми, методи і прийоми роботи на уроках. Представлено варіант реалізації в освітньому процесі (в ЗНЗ) концентрів – структурних елементів українознавства як науки. Розглянуто особливості українознавства в системі позакласної та виховної роботи. Наведені види завдань з українознавства. Посібник містить словник та список рекомендованої літератури.

Видання розраховане на слухачів курсів підвищення кваліфікації з українознавства, вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, методистів, а також студентів і викладачів вищих педагогічних закладів.

1. УКРАЇНОЗНАВСТВО В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

1.1 *Українознавство як навчально-виховна дисципліна*

Згідно з Законом України “Про освіту”¹ метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня. Освіта в Україні, згідно з цим же законом ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, української мови як державної, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів.

Реалізація державності залежить від дієвої державницької позиції кожного громадянина. Тому “найголовнішим завданням суспільства завжди було, є і буде виховання поколінь гуманістів і патріотів, для яких найвищим ідеалом є єдність особистих та національно-державних інтересів”².

Світ є цілісним у своїй різноманітності, багатстві проявів. Його осягнення можливе через пізнання людиною себе, свого роду, народу, інших народів та через виявлення свого ставлення. Українознавство є системною, інтегративною наукою цілісності, що вивчає українську людину, Україну та світове українство у часопросторовості, його взаємини з іншими народами.

Навчально-виховний курс “Українознавство” є надзвичайно важливим для становлення світогляду майбутніх громадян, зокрема їхнього ставлення до світу (на основі українських національних цінностей). Знання, вміння та навички, здобуті в процесі його осягнення, є інструментом для учнів, набуття ними майстерності життя – вміння жити.

¹ Закон України «Про освіту» // http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.doc

² Кононенко П.П., Кононенко Т. П. Концепційні основи програми національно-державницького виховання. – К.: НДІУ, 2007 – С. 7.

Метою та завданням українознавства як навчально-виховного курсу є виховання патріота, громадянина української держави, свідомого державотворця, творчої особистості, яка співпрацюватиме зі світом на засадах кооперації, здатної реалізувати своє власне покликання та реалізовувати покликання української нації.

1.2 Зміст і структура програм з українознавства

Реалізація українознавства в освітньому просторі здійснюється через програми, розроблені в Науково-дослідному інституті українознавства МОН України:

- програма виховання дітей дошкільного віку “Українотворець” (автори: Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.);
- програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство 1 – 4 класи (автори: Кононенко П.П., Присяжна Т.М.);
- програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство 5 – 12 класи (автори: Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.);
- програма навчальної дисципліни “Українознавство” для ВНЗ (автори: Кононенко П.П., Пономаренко А.Ю.).

Комплекс цих програм віддзеркалює цілісність викладання українознавства від дошкілля до вищої школи, реалізує принципи неперервності та наступності освіти.

Програму виховання дітей дошкільного віку “Українотворець” розроблено відповідно до Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Програма враховує досвід і традиції української народної та академічної педагогіки, ґрунтується на принципах і засадах міжнародних конвенцій про дітей, Конституції України.

Програма реалізує Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Вона структурована відповідно до його основних змістових блоків – сфер. Так, сфера “Українці” відповідає сфері “Люди” Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, сфера “Природа України” – сфері “Природа”, сфера “Я – українець, Я – українка” – сфері “Я сам”, сфера “Українська культура” – сфері “Культура”. Кожна зі сфер підпорядковується макросфері “Мова”.

Таблиця 1. Структура програми “Українотворець”

МАКРОСФЕРА «МОВА»			
<i>Сфера УКРАЇНЦІ</i>	<i>Сфера ПРИРОДА УКРАЇНИ</i>	<i>Сфера Я – УКРАЇНЕЦЬ. Я – УКРАЇНКА</i>	<i>Сфера УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА</i>
<i>Змістові лінії</i>	<i>Змістові лінії</i>	<i>Змістові лінії</i>	<i>Змістові лінії</i>
<i>1.Родина, рід</i>	<i>1. Життя. Життєві процеси у природі</i>	<i>1.Цінності української звичаєвості (вдача, мораль)</i>	<i>1.Світ, створений нами</i>
<i>2.Народ</i>	<i>2.Ми в природі, природа в нас і навколо нас</i>	<i>2.Ми – господарі своєї держави</i>	<i>2.Наша творча палітра (як і чим ми творимо)</i>
<i>3.Світове українство</i>	<i>3.Характерні особливості нашого довкілля</i>	<i>3.Моя Україна у світі</i>	<i>3.Наша будучина (творчий аспект)</i>
Макросферичні змістові лінії “Українська мова” та “Українська словесність”			

Макросфера “Мова” є базовим блоком, оскільки українська мова є зв’язуючою ланкою між поколіннями, характеризує цілісність українського народу; є джерелом його духу та натхнення, засадничий чинник українського характеру, що об’єднує українців у світі.

Підпорядкування сфер макросфері “Мова” знайомитиме з багатством, образністю української мови та словесності, формуватиме культуру почуттів, буде засобом збагачення емоційно-естетичного досвіду, розвиватиме універсальні, природовідповідні якості творчої особистості.

Кожна сфера програми конкретизується трьома змістовими лініями та ґрунтується на макросфері “Мова”, реалізованій макросферичними змістовими лініями “Українська мова” та “Українська словесність”. Так, сфера “Українці” містить такі змістові лінії: Родина, рід; Народ; Світове українство. Сфера “Природа України” – Життя. Життєві процеси у природі; Ми в природі, природа в нас і навколо нас;

Характерні особливості нашого довкілля. Сфера “Я – українець. Я – українка” – Цінності української звичаєвості (вдача, мораль); Ми – господарі своєї держави; Моя Україна у світі. Сфера “Українська культура” – Світ, створений нами; Наша творча палітра (як і чим ми творимо); Наша будучина (творчий аспект).

Змістові лінії тісно взаємопов’язані, доповнюють одна одну, є неперервними та послідовними. Змістове наповнення ліній програми сприяє утворенню у дитини цілісного уявлення та сприйняття як найближчого світу (українського), так і Всесвіту загалом, усвідомленню себе як цілісності з родиною, родом, народом, українською державою, природою, як особистості діяльно-вольової, творчої, громадянина та патріота. Так, наприклад, макросферична змістова лінія “Українська словесність” у сфері “Українська культура” для молодшого дошкільного віку знайомить з українськими казками, літературними творами про творчість і працю (казка “Бабина і дідова дочка”, В. Сухомлинський оповідання “Сьома дочка”, Л. Костенко вірш “Білочка восени”, В. Багірова вірш “Павучок і їжачок”, П. Воронько вірш “Пісня про сади” та ін.), про свята (Новий рік, Різдво, Великдень, День народження); з творами календарно-обрядового циклу та малими фольклорними жанрами (загадками, скоромовками, прислів’ями, приказками та ін.); змістова лінія “Світ, створений нами” у сфері “Українська культура” для старшого дошкільного віку покликана поглиблювати уявлення та знання про українське оточення (житло, предмети побуту, знаряддя праці, технічні засоби пізнання, освоєння довкілля та ін.) дати уявлення та поняття, що світ, створений людиною, може бути як красивим, так і потворним, як корисним, так і шкідливим. Долучати до українського мистецького світу: ознайомлювати з українськими фольклорними жанрами календарно-обрядового кола (“Благослови мати, весну закликати”, “Іди, іди, дощику”, “В полі, полі плужок оре”, “Радуй, Земле, Коляда іде” та ін.), обрядово-ритуальними іграми (“Гуси, гуси, додому!”, “Ярило” та ін.), колисковими, малими фольклорними формами (прислів’ями, приказками, загадками, скоромовками, мирилками, лічилками тощо). Давати знання та формувати навички писанкарства як традиційного сакрального мистецтва українців. Знайомити дітей зі зразками українського народно-ужиткового, ювелірного, різними жанрами образотворчого мистецтва (Т. Шевченко “Портрет дітей В. М. Репніна”, “Казашка Катя”, С. Васильківський “Весняний день на Україні”, “Український пейзаж”, “Окраїни Полтави”, “Козацький двір”, “Селянська вулиця”, М. Пимоненко “З лісу”, “Брід”, “Сінокіс”,

О. Шовкуненко “Дуб у Кончі-Заспі”, “Осінь. Блакитна вода”, М. Глущенко “Бузок” та ін.; народного малярства (К. Білокур “Поле”, М. Примаченко “Весілля в лісі”, М. Тимченко серія “Спогади про дитинство”, “Дари землі” та ін.), витинанками, різними видами та техніками вишивки, виробами ткацтва та килимарства, рушниками, сорочками, народними іграшками), видами традиційної української кераміки, скульптури, архітектури, театралізованими дійствами, вертепом, українськими народними танцями (“Гопак”, “Полька”, “Метелиця”, “Кривий танець”, “Аркан” та ін.), музичними творами українських композиторів-класиків – М. Лисенка – увертюра до опери “Тарас Бульба”, С. Гулака-Артемівського – увертюра до опери “Запорожець за Дунаєм”, М. Леонтовича – “Щедрик” та ін. Ознайомлювати з українськими народними музичними інструментами (бубон, сопілка, литаври, бандура, кобза, трембіта, скрипка, цимбали) та формувати елементарні навички гри на деяких з них. Дати уявлення про кобзарів як речників правди, ознайомити з їхньою творчістю. Продовжувати знайомство з українською книгою як явищем культури та результатом праці багатьох людей, джерелом знань. Формувати навички мислетворчості.

Матеріал програми подано відповідно до сензитивних періодів розвитку дітей за принципом поділу на вікові етапи розвитку. Вона розрахована для дошкільного дитинства (дітей від трьох до шести/семи років), в якому виділяють стадію молодшого (три-п’ять років) та старшого (п’ять-шість/сім років) дошкільного віку. Відповідно до цього, матеріали програми структуровано за двома великими блоками: молодший дошкільний вік, старший дошкільний вік.

Програма виховання дітей дошкільного віку “Українотворець” може поєднуватися з Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку “Я у світі”, іншими чинними державними, регіональними, авторськими, варіативними програмами виховання і навчання дітей дошкільного віку, підсилюючи національно-державницьку напрямку виховання.

Вихователі та педагогічні колективи дошкільних закладів можуть творчо підходити до змісту програми, збагачуючи її своїми регіональними особливостями, зберігаючи її цілісність.

Життєву основу виховання передусім творить родина. Реалізація виховного потенціалу програми дошкільного виховання «Українотворець» передбачає активну участь батьків як свідомих та відповідальних учасників виховного процесу, перших та головних

вихователів своїх дітей. Тому дошкільна освіта і виховання повинні ґрунтуватися на єдності та цілісності родинного та суспільного виховання, тісній взаємодії родини та дошкільного закладу, забезпечуючи всебічний розвиток дитини.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство 1 – 4 класи зберігає наступність і послідовність між дошкільням, основною та старшою школою. Як зазначають автори програми, «метою курсу «Українознавство» у початковій школі є: «широке ознайомлення учнів з матеріальними та духовними цінностями українського народу; вивчення особливостей українського довкілля, етносу, мови, культури, націє- та державотворення, української ментальності, історичного розвитку та історичної долі українського народу; формування духовно багатой особистості з цілісним уявленням про світ, глибокими патріотичними почуттями та розвиненою національною самосвідомістю майбутнього громадянина України»³.

Змістовий матеріал програми «спирається на отримані знання з читання, української мови, курсів «Я і Україна», «Природознавство», «Громадянська освіта» й виводить ці знання на більш широкий рівень узагальнення, надає навчальному матеріалу цілісності, системності в осягненні феномену України та українського буття на основі самовивчення, самовдосконалення й самотворення кожного учня»⁴.

В центрі програми з українознавства для 5 – 12 класів постає людина (учень, вчитель) як суб'єкт самоосягнення. Навчальний матеріал концентрично розгортається від людини до світу. При структуруванні навчального матеріалу враховано принципи наступності та послідовності між початковою, основною та старшою школою, передбачено послідовність вивчення тем від 5-го до 12-го класу та їхнє поступове ускладнення (відповідно до вікових особливостей), реалізовано міжпредметні зв'язки. Програма є системною та цілісною.

Навчальний матеріал у кожному класі подано за такими тематичними блоками:

1. Я – українець;

³ Кононенко П.П., Присяжна Т. М. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Українознавство 1 – 4 класи. – К.: Українське агентство інформації та друку «РАДА», 2008. – 48 с.

⁴ Присяжна Т.М. Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 1 – 4 класах загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: НДІУ, 2008. – С. 5.

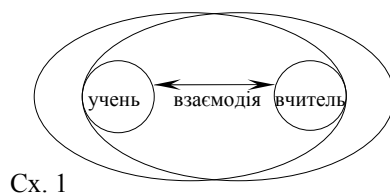
2. Моя родина, мій рід;
3. Мій український народ;
4. Моя держава – Україна;
5. Україна та українці у світі;

Вони реалізують концентри українознавства: Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова; Україна – культура; Україна – ментальність, доля; Україна – нація, держава; Україна у міжнародних відносинах; Україна – історична місія.

Для кожного класу в програмі вказано загальну кількість годин (усього 35 годин, 1 година на тиждень), години на вивчення кожного з тематичних блоків, уроки тематичного оцінювання та узагальнення навчальних досягнень учнів. Запропонована кількість годин на вивчення кожної теми є орієнтовною, учитель може її змінювати в межах 35 годин річних. Резервний час учитель може використовувати на власний розсуд.

1.3. Вимоги до уроків українознавства

Українознавство є наукою самопізнання і самотворення, навчально-виховний процес, має вибудовуватися на засадах партнерства (стосунки “суб’єкт – суб’єкт”), де вчитель і учень є рівнозначними учасниками взаємодії (сх. 1). Цьому сприятиме рефлексивна самоорганізація (поєднання в освітньому просторі процесів діяльності та її рефлексії, як єдиного цілого, з можливістю акцентування уваги на кожній складовій залежно від ситуації та часового ресурсу) як вчителя, так і учня. Рефлексія – вид пізнання, коли в процесі будь-якої діяльності суб’єкт сам стає об’єктом самоспостереження; процес корекції способу дії через реконструкцію перебігу дії і причин утруднень (сх. 2)⁵. Вона зумовлена потребою діяча подолати утруднення за допомогою аналізу дії.

Сх. 1

Сх. 2

⁵ Схематично наведено: 1) два простори – діяльності та рефлексії; 2) переміщення в них; 3) переходи з одного простору в інший.

Ефективності сприйняття українознавства як навчально-виховного предмету сприятиме процес внутрішнього самооцінювання вчителя, учня та їхньої взаємокооперації.

Програма містить художні твори, які сприяють глибшому осягненню навчально-виховного матеріалу тематичного блоку, активізують життєвий досвід. Учні обов'язково повинні ознайомитися з текстами творів. Коли ж з об'єктивних причин це зробити не вдається і переважна більшість учнів не прочитала текст, тоді на уроці читаються уривки з твору, які створюють цілісне уявлення про текст. Фрагменти та окремі художні твори у поєднанні з досвідом учнів використовуються як матеріал для засновків (наприклад, **6 клас. Тема 1. Я – українець. Підтема** (може реалізовуватися як одним так і кількома уроками): **Аналіз та оцінка себе як особистості. Плекання власної особистості (базовий процес, головна лінія) – В. Мономах уривки з “Повчання дітям”, В. Стус “Синові”, Р. Кіплінг “Заповідь” (сервісний процес, підсилююча лінія)**, у процесі сходження до висновків власний досвід учнів з теми буде фокусом сприйняття (розстановкою акцентів) у запропонованих текстах. Результатом такого опрацювання текстів є те, що учень перебуває в активній позиції, він постає співтворцем навчально-виховного процесу, набутий ним досвід на уроці стає пережитим і привласненим, сприяє активізації мислення, почуття, появі свідомих висновків, виробленню власної позиції щодо окресленої теми, буде підґрунтям появи нових якостей в учня.

Такий принцип роботи повинен застосовуватися до всіх творів, зазначених у програмі. Художній твір або окремі уривки можуть також розглядатися як допоміжні (сервісні, ілюстративні) після вивчення кількох підтем (уроків, навчальних годин) у межах одного тематичного блоку. Наприклад, **8 клас. Тема 1. Я – українець**, після розгляду підтем: **Любов до себе рівнозначна любові до інших, любов до інших рівнозначна любові до себе. Воля, воління (намір реалізувати волю) як рушій на шляху самопізнання. Самовиховання, самодисципліна, самотворення. «Воля врівноважується любов'ю, а любов – волею»**. Здійснюється робота з текстами творів **О. Довженка “Воля до життя” та Дж. Лондона “Воля до життя”**; після розгляду підтем: **“Дружба, симпатія, емпатія. Взаємовідносини у колективі. Конкуренція. Кооперація. Лідер як позиція (функціональне місце). Позиція лідера передбачає відповідальність за цілісність колективу”** у цій темі вивчається твір **В. Малика “Слід веде до моря”**.

У 11-12 класах розглядаючи запропоновані у навчальних темах тексти, учень розрізняє зміст, а також (спочатку за допомогою вчителя, далі самостійно) архітектуру мислення автора, добір засобів (чим) та способів (як) вираження його думок (головних, допоміжних, мимобіжних і т. ін.), почувань, означення мотивів та цінностей, якими керувався автор. Учні та вчитель як рівнозначимі учасники взаємодії на уроці мають входити в позицію того, хто розуміє та відчуває автора, один одного, а вже після цього можуть бути в позиції критика, співтворця, творця нового.

Підтеми окремих тем (наприклад **5 клас. Тема 5. Україна та українці у світі. Підтема: Міжнародні відносини України – взаємопроникнення культур.**) конкретизуються прикладами життя (як творчість і діяльність) історичних постатей – представників українського народу – **скіфський філософ Анахарсіс, Святослав Хоробрий, Анна Ярославна, Юрій Дрогобич, Іван Виговський, Ігор Сікорський та ін.**, які сприяють глибшому осягненню навчально-виховного матеріалу, активізують життєвий досвід, сприяють появі усвідомленого ставлення до минулого, сучасного та майбутнього своєї держави, здобутків українського народу.

Ознайомлення з прикладами творчості та діяльності історичних постатей передбачає звернення уваги на окремі епізоди життя визначних діячів, які чітко стосуються теми, сприяють зацікавленню учнів, а не зводяться до ретельного вивчення біографії. Інформація про історичні постаті не повинна бути переобтяжена надмірною деталізацією. Вчитель має спонукати інтерес учнів, залишати простір для їхньої самостійної роботи.

У підготовці до уроків як вчитель, так і учень можуть використовувати різножанрові джерела, які висвітлюють тему під різними фокусами:

- автобіографії;
- щоденники;
- листи;
- документальні свідчення;
- спогади;
- біографічні нариси;
- наукові дослідження;
- художні твори та ін.

Програмою передбачено творчу проектну діяльність учнів, наприклад, підтеми:

- я в майбутньому;

- моя родина у майбутньому;
- що я роблю та буду робити як господар та громадянин своєї держави;
- моя “сродна праця” зараз і в майбутньому;
- мої мрії про майбутнє;
- майбутнє моєї української держави;
- моє бачення майбутнього світу тощо.

Проектування – процес уявлення майбутнього (того, що має бути). Такий прийом сприяє самовизначенню учнів, розвитку креативності, виробленню навичок планування, гармонійності розвитку творчої особистості учнів. При творчій проектній діяльності можуть використовуватися різноманітні засоби: словесні, образотворчі, схеми, таблиці і т. ін.

При оцінюванні досягнень учнів з українознавства вчитель в першу чергу звертає увагу на гармонійне поєднання:

- знань, умінь, навичок;
- емоційно-ціннісного ставлення учня до себе, своєї родини, народу, держави, світу та Всесвіту;
- творчої діяльності.

Оцінювання здійснюється за 12-ти бальною системою.

1.4. Форми, методи та прийоми на уроках

Українознавство як шкільний навчально-виховний предмет передбачає певні особливості організації навчально-виховного процесу, використання як традиційних (розповідь, лекція, бесіда, самостійна робота учнів, робота з текстом (в залежності від вікових особливостей учнів у всіх класах ефективними видами роботи є самостійне складання тез, створення опорних конспектів, схем, таблиць і т. ін.), коментоване читання, виконання творчих пізнавальних завдань, аналіз та синтез цікавих фактів від найдавніших часів до сьогодення, учнівські доповіді, екскурсії, експедиції тощо), так і інтерактивних методів та прийомів.

Серед інтерактивних варто зупинитися на таких: “робота в парах” (думати, працювати в парі, обмінюватися думками), “ротаційні трійки”, “два – чотири – всі разом”, “карусель”, “робота в малих групах”, “діалог”, “синтез думок”, “спільний проект”, “акваріум”, “мікрофон”, “незакінчені речення”, “мозковий штурм”, “дискусія”.

У системі уроків з українознавства повинно бути передбачено вдале поєднання фронтальних (колективних), групових,

індивідуальних форм навчальної роботи. Тільки за цієї умови у навчально-виховному процесі можливе повноцінне плекання особистості учнів, виховання почуттів, розвиток життєво необхідних умінь, навичок, пізнавальних можливостей дітей.

2. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕНТРІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Універсальна цілісність України та українства розкривається через взаємопов'язаний синхронний та діахронний розгляд концентрів: Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова; Україна – культура; Україна – ментальність, доля; Україна – нація, держава; Україна у міжнародних відносинах; Україна – історична місія.

Відповідно до вікових особливостей учнів в освітньому процесі концентри можуть бути представлені і реалізовані через опрацювання тем, що конкретизують їх.

УКРАЇНА – ЕТНОС

Феномен українців – явище загальнопланетарне, зумовлене природою та географічним розташуванням, це визначає характер, долю та історичну місію України. Осягнення концентру Україна-етнос починається з джерел та концепцій про час і місце зародження й становлення українського народу.

- я – людина. Я – українець;
- я, моя родина, мій народ – спадкоємність поколінь від найдавніших часів (палеоліту) до сьогодення;
- від індоєвропейців, трипільців, антів, слов'ян до сучасних українців;
- календарно-обрядовий цикл українців як пам'ять тисячоліть та гарант існування українського народу в майбутньому;
- історія мого народу у власних назвах;
- усвідомлення праукраїнцями себе як народу, відмінного від інших та ін.

УКРАЇНА – ПРИРОДА, ЕКОЛОГІЯ

Природа – це матерія всесвіту, фізичні субстанції, Дух, що є джерелом і визначає сутність Буття, характер та долю кожної людини й кожного народу. Природі України властиве майже все, що властиве природі планети Земля: моря, озера і ріки; степи і ліси; рівнини і гори.

- людина – частка і ціле природи;
- життя – дарунок природи та долі, його циклічність (проявлення-народження, становлення-зростання, відтворення, старіння-згасання, смерть, проявлення-народження);
- здоров'я – ознака ладу між людиною і природою;
- українська земля як особливе середовище зародження, становлення та розвитку українського народу;
- я – дитина природи. Природовідповідність. Українська людина у світі природи. Краса життя, календарно-обрядовий цикл як її відображення;
- почуття та відтворення краси природи моїм народом;
- вплив природи на людину: здоров'я, характер, мислення і т. ін.;
- вплив природних чинників на світобачення та світовідчуття народу;
- відтворення природних та світоглядних особливостей у діяльності та творчості українців різних регіонів нашої держави;
- вплив людини на “здоров'я” природи;
- проблеми забруднення (засмічення) довкілля, погіршення здоров'я українців – результат порушення природовідповідної поведінки;
- здатність усього живого до самоочищення. Критичний рівень забруднення (засмічення) – смерть живого;
- екологія поселень українців у прадавні часи та ін.

УКРАЇНА – МОВА

Українська мова розглядається як феномен, джерело українського духу та натхнення, засадничий чинник українського характеру, що об'єднує українців у світі, як зв'язуюча ланка між поколіннями, що характеризує цілісність українського народу.

- мова як виразник мого “Я”;
- мова у моїй родині;

- від мови прадавнини до сучасної української мови (петрогліфи Кам'яної могили, знакова символіка трипільців, слов'янське письмо та ін.). Історія мого народу у власних назвах;
- українська мова – головний чинник існування української національної особистості. Українські вчені про вплив мови на особистість (К. Ушинський, О. Потебня);
- мудрість у мові мого роду, передача досвіду поколінь;
- краса рідного слова, пісні. Влучність і образність української мови у передачі відчуття та розуміння світу у його багатоманітних проявах;
- цінності української держави: її громадяни, національні традиції, мова, територія, природні ресурси, технології та ін.;
- українська мова – державна мова України, державотворчий об'єднуючий чинник;
- українська літературна мова як вищий вияв творчості народу, основа взаєморозуміння. Діалекти та говірки в органічній цілісності української мови.
- Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Пантелеймон Куліш, Борис Грінченко – творці літературної мови, державотворці;
- “екологія” української мови. “Екологія” власного мовлення (свідоме використання мовних засобів). Мистецтво спілкування українців;
- українська мова як визначальний чинник державної безпеки;
- українська мова – державна мова в українській державі, її повноцінне функціонування в усіх сферах життя, мережі Інтернет, ЗМІ та ін.

УКРАЇНА – НАЦІЯ, ДЕРЖАВА

Нація – є психофізичним цілісним утворенням, спільнотою людей, об'єднаних однією трансцендентною ідеєю. Держава – форма існування нації, здійснення її мрій та прагнень.

- географічне та геополітичне розташування України у світі;
- від держави Кия до сучасної України;
- влада у прадавніх віруваннях українців (Сварга, Сварог, Лада, лад, світолад та ін.). “Велесова книга” про владу;
- ладування (творення ладу) як основа влади.
- перетворення українського народу в націю. Самопізнання та самоусвідомлення української нації. Національна ідея як виявлення

- поклику. Українська держава – форма виявлення національної ідеї, її реалізація через діяльність і творчість. “Історія Русів”;
- Київ – місто влади, столиця України.
 - перекази про заснування Києва та інших міст України (Чернігова, Переяслава, Львова та ін.).
 - протоміста трипільської археологічної культури;
 - українські державотворці, герої-оборонці, їхнє прагнення до творення ладу. Історичні та легендарні постаті;
 - моє ставлення до історичного минулого моєї держави. Що я роблю та буду робити як господар та громадянин своєї держави;
 - цінності української держави: її громадяни, національні традиції, мова, територія, природні ресурси, технології та ін.;
 - держава твориться перемогами. Перемога – змога долати перешкоди під час ладотворення;
 - звитяжність українського народу-переможця. Українське лицарство від найдавніших часів до сьогодення. Військо в українській державі.
 - моя причетність до державотворення;
 - любов до Батьківщини та до своєї нації. Патріотизм та націоналізм як чинники українського державотворення;
 - традиції національно-патріотичного виховання українців у родині;
 - традиція національного патріотичного виховання княжої та козацької доби;
 - дитячі та юнацькі національно-патріотичні організації: “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”, “Каменярі”;
 - патріотичні організації інтернаціонального характеру (піонерська, комсомольська). Їхній вплив на процеси українського державотворення;
 - моя любов до України. Вияв моїх патріотичних та національних почуттів;
 - українська національна еліта. Вплив еліти на процес творення держави;
 - роль особистості у державотворенні, реалізації національної ідеї. Обов’язкові риси представника української національної еліти: усвідомлення долі держави як власної і відповідальність за неї, дія державного значення, жертвність;
 - представники різних професій, митці, вчені, державні діячі як українська національна еліта;
 - роль різних об’єднань представників української еліти в становленні та розвитку державності;

- українська держава як форма існування української нації, здійснення її мрій та прагнень. Різні форми державних утворень українців від давнини до сучасності, їхні цілі;
- державне управління: сутність, структура – від найдавніших часів до сьогодення;
- політика як державна діяльність, спрямована на втілення в життя національних ідеалів, на постановку цілей і вироблення стратегії їх досягнення;
- політика української держави від найдавніших часів до сьогодення;
- політична партія як група людей, як частина суспільства, що виражає інтереси цієї частини і керується ними в державній діяльності, у політичній боротьбі;
- українські політичні партії, рухи, організації з XVIII ст. по XXI ст. Їхній вплив на процеси державотворення;
- церква як інституція, її вплив на національну свідомість та громадянську позицію українців, на державотворення. Інститут церкви в Україні в минулому і сьогодні (явища, події, постаті);
- безпека держави як відсутність загроз, що можуть порушити її цілісність; гарант стабільності;
- обов'язки громадян щодо безпеки держави та обов'язки держави щодо безпеки її громадян;
- фактори державної безпеки: мовний (державна мова), інформаційний, освітній (національна освіта), науковий (підтримка та розвиток національних наукових шкіл та інституцій), культурний (національна культура), релігійний (національна релігія, церква), економічний (національна економіка), екологічний та ін.;
- українська освіта як стратегічна державна сфера, як простір плекання української людини, національно орієнтованої особистості, патріота, громадянина, державотворця, творця світу;
- українська наука від минулого до сьогодення. Наукові інституції, наукові школи та їхні досягнення;
- українська національна економіка, екологія, культура – їхня взаємообумовленість та взаємозалежність як гарант української національної безпеки;
- культура державотворення як ладотворення. Влада – інструмент ладування;
- генеза української державності від минулого до сьогодення. Погляди українців на державність, їхнє політичне мислення від часткового до цілісного;

- українська держава сьогодні, її ціль та призначення. Конституція – основний закон Держави, договір між народом як джерелом влади та гарантом реалізації влади, що містить ціль, стратегію її досягнення та ін.
- моє державне самовизначення та ін.

УКРАЇНА – КУЛЬТУРА

Культура – явище всеосяжне й охоплює всі сфери буття людини, суспільства. Культура є своєрідною “рефлексією” життя.

- речові свідчення української прадавнини (Королевська стоянка на Закарпатті, кримські стоянки, Мізинська стоянка та ін.). Феномен Кам’яної могили. Спадщина Трипілья;
- календарно-обрядовий цикл українців як пам’ять тисячоліть та гарант існування українського народу в майбутньому;
- від мови прадавнини до сучасної української мови (петрогліфи Кам’яної могили, знакова символіка трипільців, слов’янське письмо та ін.);
- почуття та відтворення краси моїм народом. Від меандру мізинського браслету до пекторалі Товстої Могили, від трисуття-тризуба до свасти-сварги-свастики як головних символів українського народу;
- символіка української вишивки та писанки, орнаментики глиняних виробів, фресок та мозаїк Софії Київської, книжних мініатюр як бачення світу українцями;
- традиційні ремесла українців (ковальство, різьбярство, ювелірне мистецтво та ін.) як творчість та господарська діяльність. Прояви традиційних ремесел у сучасних технологіях;
- календарно-обрядове коло українців як святотворення. Ставлення українців до своїх свят. Свято як явище об’єднання українського світу (Прави, Нави та Яви). Моє найулюбленіше свято з календарно-обрядового кола;
- своєрідність архітектури мого краю, чим вона зумовлена;
- регіональні особливості українського житла та інтер’єру від минулого до сучасного, його традиційні риси;
- народне декоративно-ужиткове мистецтво – вияв творчості українців. Оберіг. Декоративний розпис, зокрема Петриківський, гончарство, ткацтво, килимарство, писанкарство з дохристиянських часів до сьогодення;

- український одяг. Тяглість традиції. Оберегові елементи у давньому та сучасному одязі. Виготовлення одягу як творчість;
- традиційні українські прикраси від прадавнини до сьогодення. Їх призначення. Використання природних матеріалів у створенні прикрас, символіка традиційних прикрас;
- український звичай – основа ладування, правила життя українців, що існують здавна. Українські традиції та традиційність як вияви звичаю та природовідповідної (екологічної) поведінки, що виявляється у святкуванні, господарюванні, харчуванні, оздоровленні, лікуванні та ін.;
- корисна та шкідлива їжа з позицій традиційного харчування українців. Генно-модифікована продукція, харчові стабілізатори, ароматизатори, алкогольні («слабко», «сильно») напої як фактори ризику;
- щоденне та святкове харчування моєї родини;
- українська національна культура як скарбниця цінностей нашого народу. Культура як простір узгодження думок, позицій, мрій, як джерело творення кращих зразків радості та щастя людини, що в майбутньому перетворюються на мудрість та настанови;
- особливості відображення українцями природи у творах мистецтва (музиці, пісні, хореографії, фольклорі, живописі, скульптурі, літературі та ін.);
- українська національна культура як вияв, творення та збереження ментальності українців;
- козацькі військово-технічні винаходи: “полімаран”, “чайка”, “підводний човен”, “вогненні колеса”, “торпеди”, “літаючий вогонь” та ін.;
- відображення подій та явищ у творах мистецтва. Неоднозначність їх сприйняття та оцінки.

УКРАЇНА – ХУДОЖНЯ СЛОВЕСНІСТЬ

Художня словесність – уснопоетична народна творчість, писемна література. Її найприкметнішою особливістю є органічний синкретизм з історією, характером, долею народу.

- краса рідного слова, пісні. Влучність і образність української мови у передачі відчуття та розуміння світу у його багатоманітних проявах;
- билини київського циклу, літописні оповіді, легенди та ін.;
- відображення ідеї роду в давній українській міфології;

- народна мудрість про родинні та родові цінності, єдність, цінність родини;
- календарно-обрядове коло українців як святотворення;
- календарно-обрядове коло як звичай, як об'єднання родини в рід, а родів у народ, як «заклик» до творення, як результат творчості народу;
- “Руська правда” Ярослава Мудрого, “Повчання дітям” Володимира Мономаха, “Слово о полку Ігоревім”, українські думи та історичні пісні;
- відображення волелюбності та вольовості українців у фольклорі;
- мрії українців про майбутнє. Відображення у фольклорі та творах українських фантастів;
- риторика як мистецтво красномовства, що поєднує мислення та почуття. Києво-Могилянська академія та українська риторична школа. Ф. Прокопович і його праця “Про риторичне мистецтво”;
- казки, міфи, твори календарно-обрядового кола зокрема та творчість і діяльність в цілому як джерело виявлення особливостей ментальності та архетипів;
- мудрість українського народу в різних життєвих ситуаціях як прояв його ментальності. Притчі як конденсація народної мудрості;
- колискові, забавлянки, потішки, лічилки, мирилки, ігри та ін. як запорука здоров'я (психічного, фізичного тощо), існування української нації в майбутньому.

УКРАЇНА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Характер внутрішнього розвитку та міжнародних зв'язків України зумовлений її розміщенням: на перехресті головних магістралей взаємодії народів і культур Сходу і Заходу, Півночі й Півдня. Україна завжди була і є об'єктом і суб'єктом найзначніших цивілізаційних процесів.

- географічне та геополітичне розташування України у світі. Українська земля як особливе середовище зародження, становлення та розвитку українського народу;
- “Велесова книга”, Літопис Аскольда про зв'язки протоукраїнців з чужоземцями. Торгові шляхи, що проходили через наш край. Чужинці про Україну;

- Україна – об’єкт геополітичних інтересів інших народів від давнини до сьогодення;
- світове українство. Українська діаспора (культурні, економічні, політичні взаємозв’язки та взаємовпливи);
- міжнародні відносини України – взаємопроникнення культур;
- військово-дипломатична діяльність запорізького січового козацтва. Перемоги козаків у Європі;
- Києво-Могилянська академія – міжнародний освітній центр;
- зарубіжні історики, географи, мандрівники про Україну;
- українці – дослідники інших країн;
- Україна у світовому цивілізаційному поступі;
- освіта як природна потреба українського народу. П. Алеппський про освіту козацької України, освіченість українців.
- перша європейська конституція Пилипа Орлика.
- українська авіація та космонавтика;
- новітні технології, перший комп’ютер у континентальній Європі створений в Україні. Популярні у світі сучасні українські ігрові програмні продукти (“Козаки”, “Сталкер”);
- спілкування України зі світом. Українські образи та мотиви у світовому мистецтві;
- українська діаспора. Причини її виникнення. Чотири еміграційні хвилі. Внесок представників кожної хвилі у націє- та державотворчі процеси в Україні та в інших державах (події, явища, постаті). Українська діаспора як простір збереження та продовження традицій. Асиміляційні процеси;
- інтерес світу до України. Кафедри україністики у провідних університетах світу;
- українські школи поза межами України, українознавчі центри діаспори як захист від асиміляції. Енциклопедія українознавства як спроба системного та цілісного погляду на себе;
- українська мова у світі;
- зовнішня політика України від найдавніших часів до сьогодення. Зміна пріоритетів;
- геополітичні інтереси української держави;
- Україна як об’єкт геополітичних інтересів інших держав;
- війна. Види воєн. Гарячі та холодні війни. Інформаційна війна. Війна за історію, пам’ять, свідомість. Війни на території України;
- міжнародна конкуренція та кооперація. Транснаціональні корпорації;
- міжнародна політика, міжнародна економіка, національні держави в умовах глобалізації. Україна в міжнародних організаціях;

- миротворча діяльність української держави та ін.

УКРАЇНА – МЕНТАЛЬНІСТЬ, ДОЛЯ, ДОСВІД ТА УРОКИ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ІСТОРИЧНА МІСІЯ

Ментальність – сукупність почування, вірування, мислення, що створює картину світу, світогляд і скріплює єдність спільноти, народу. Виникає з природних умов та соціально зумовлених компонентів.

- волелюбність та вольовість (наскільки людина готова діяти, характеристика готовності до дії) українського народу;
- космогонічні уявлення давніх українців на прикладі міфів дохристиянської доби, “Велесової книги”, казок, переказів, календарно-обрядового кола. Зоряне небо прадавніх українців;
- мрії українців про майбутнє. Відображення у фольклорі та творах українських фантастів;
- ментальність як сукупність почування, вірування, мислення, що створює картину світу і скріплює єдність спільноти, народу. Виникає з природних умов та соціально зумовлених компонентів;
- архетип як першообраз, типовий універсальний засіб структурування людського досвіду, що має надособистісну природу.
- ментальність українського народу, його архетипи, вплив української мови на їхнє формування;
- казки, міфи, твори календарно-обрядового кола зокрема та творчість і діяльність в цілому як джерело виявлення особливостей ментальності та архетипів;
- мудрість українського народу в різних життєвих ситуаціях як прояв його ментальності. Притчі як конденсація народної мудрості;
- український народ – тіло українського духу. Від найдавнішої міфології до сучасного державотворення;
- українська ментальність – ядро народу, ключ до його історичної пам’яті;
- історичні події, явища, їхній вплив на ментальність українського народу;
- місія України у світі – світоладування як заповіт пращурів та ін.

3. УКРАЇНОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ ПОЗАКЛАСНОЇ ТА ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Національне виховання має бути цілісним процесом самопізнання та пізнання, розвитку самосвідомості, самотворення та творення світу. Національна самосвідомість – складне психічне утворення, що характеризується процесом усвідомлення приналежності людини до свого роду, народу, нації, спрямована на працю в ім'я розвитку своєї нації та її майбутнього. Вона закорінена в систему національних цінностей. Цінностями українців є мудрість, волелюбність, працелюбність, господарність, гостинність, доброзичливість, почуття правди, справедливості, щирість, чуйність, товариськість, побратимство, чесність, відповідальність, сміливість, героїзм, звитяжність, мужність, справедливість, життєрадісність, інтелектуальність, патріотизм, творчість та ін.

Система позакласної та виховної роботи має здійснюватись на українознавчих засадах. Українознавство є наукою самопізнання, самотворення, сприяє становленню кожного школяра як творця себе, творця своєї родини, творця своєї держави, творця світу. Зважаючи на це, при плануванні та проведенні виховних годин доцільно передбачити в першу чергу теми, які сприятимуть пізнанню себе.

Орієнтовні теми виховних годин:

5 клас

- людина – частка і ціле природи;
- здоров'я – ознака ладу між людиною і природою;
- діяльність і творчість як складові людського життя;
- почування, мислення, воля, воління, любов як прояви людини;
- мова як виразник мого "Я";
- характер та поведінка як вияв мого "Я";
- родина – цінність для мене;
- традиції мого роду;
- я, моя родина, мій народ – спадкоємність поколінь від індоєвропейців, трипільців, антів, слов'ян до сучасних українців;

6 клас

- я – дитина природи. Природовідповідність;
- вплив природи на людину, вплив людини на “здоров’я” природи;
- особистість, її складники. Аналіз та оцінка себе як особистості; Плекання власної особистості;
- покликання людини. До чого я покликаний;
- дерево мого роду як дерево життя;
- людина сильна в єдності зі своїм родом;
- я спадкоємець та продовжувач родових традицій;
- мудрість у мові мого роду;
- не всі “красиві” слова мудрі, не всі “мудрі” слова красиві;
- моє найулюбленіше свято з календарно-обрядового кола;

7 клас

- лад у собі, з батьками, з іншими, зі світом;
- я – діяч та творець, відповідальний за свою діяльність і творчість;
- кожна людина є діячем та творцем. Діяльнісне та творче вираження українського Я;
- витоки, історія мого роду;
- родина як творчість;
- творчість і діяльність моєї родини, роду;
- календарно-обрядове коло як звичай, як об’єднання родини в рід, народ;

8 клас

- любов до себе рівнозначна любові до інших, любов до інших рівнозначна любові до себе;
- воля, воління (намір реалізувати волю) як рушій на шляху самопізнання;
- самовиховання, самодисципліна, самотворення;
- дружба, симпатія, емпатія;
- взаємовідносини у колективі. Конкуренція. Кооперація;
- лідер як позиція;
- діалог як основа взаємопорозуміння. Вербальне та невербальне спілкування;
- я – в родині, моя відповідальність за взаємопорозуміння в родині;

- моя активна позиція – врівноваження своїх прав та обов’язків;
- любов до Батьківщини та до своєї нації;

9 клас

- Воля як воління (намір до дії), і воля як свобода – життєва стратегія української особистості.
- Розумне серце та сердечний розум як основа мудрості.
- “Сродна праця” як реалізація поклику особистості.
- Моя “сродна праця” зараз і в майбутньому.
- Родина – осередок щастя.
- Творення та створення родини. Узгодження траєкторії спільного життєвого шляху.
- Взаємоповага, довіра, любов, вдячність як основа стосунків у родині.
- Людина як цінність (ціль), а не засіб задоволення потреб іншого.
- Роль особистості у державотворенні, реалізації національної ідеї.

10 клас

- Особистість – соціальний портрет, моє «Я» для інших.
- Характер – малюнок на тлі темпераменту.
- Пізнання себе. Усвідомлення себе – самосвідомість.
- Творення себе від індивідуальності до усвідомленого сприйняття себе у світі.
- Історія мого роду – частина історії народу
- Спільність поглядів, інтересів, ідеалів, цінностей, повага до них – запорука уникнення «розриву» між поколіннями.

11 клас

- Структура моєї самосвідомості.
- Мудрість – рівновага між почуттям, віруванням та мисленням, їхнє поєднання.
- Мистецтво та культура мислення, почуття та вірування.
- Культура мови та мовлення. Риторика як мистецтво красномовства.

- Шлюб як реалізація прагнення бути співтворцем любові. Телегонія. Змішані шлюби, узгодження за цінностями.
- Інформація. Інформаційний метаболізм. Робота з інформацією. Критерії сприйняття інформації.
- Маніпуляція. Маніпулятивні та антиманіпулятивні технології. Інформаційний захист.
- Обов'язки громадян щодо безпеки держави та обов'язки держави щодо безпеки її громадян.

12 клас

- Психіка (душа) та свідомість. Українська народна мудрість про душу.
- Моя родина та рід як часопростір, початок та продовження мене.
- Ціль родинного життя. Життєва стратегія родини.
- Родина – процес творення щастя. Моя відповідальність за народження та виховання дітей.

У позакласній роботі результативними є екскурсії, походи, експедиції українознавчого спрямування. Розкриттю творчого потенціалу учнів, виявленню їхньої зацікавленості, пізнанню себе, свого народу, закріпленню знань, формуванню навичок колективної взаємодії сприяють різні ігрові форми. Доцільним та ефективним буде використання таких ігрових форм:

- вікторина;
- КВК;
- “Що? Де? Коли?”
- дебати;
- мозковий штурм;
- рольова гра і т. ін.

За такою орієнтовною тематикою:

- ладування (творення ладу) як основа влади;
- українські державотворці. Історичні постаті;
- міжнародні відносини України – взаємопроникнення культур;
- не всі “красиві” слова мудрі, не всі “мудрі” слова красиві;
- держава твориться перемогами;

- “Ми виборюємо своє минуле, бо так хочеться рідного завтра”. Моя причетність до державотворення;
- українці – дослідники інших країв;
- ідея державотворення, вияв її в українській символіці, геральдиці, сфрагістиці, нумізматиці;
- Україна у світовому цивілізаційному поступі;
- українська авіація та космонавтика;
- український звичай – основа ладування, правила життя українців, що існують здавна;
- патріотизм та націоналізм як чинники українського державотворення;
- що є виявом патріотичних та національних почуттів;
- спілкування України зі світом, українські образи та мотиви у світовому мистецтві;
- волелюбність та вольовість (наскільки людина готова діяти, характеристика готовності до дії) українського народу; Відображення волелюбності та вольовості українців у фольклорі;
- роль особистості у державотворенні, реалізації національної ідеї;
- моє бачення майбутнього світу;
- місія України у світі – світоладування як заповіт пращурів.

4. ВИДИ ЗАВДАНЬ З УКРАЇНОЗНАВСТВА

При поточному, тематичному оцінюванні на уроках українознавства, проведенні позакласних заходів, можуть використовуватися різні види завдань (тестового, аналітичного, творчого характеру).

Завдання тестового характеру

8 клас

Виберіть відповідь, яка, на Вашу думку, є правильною.

Українознавство – це

- а) краєзнавство;
- б) система знань про Україну й світове українство в усіх часо-просторових вимірах;
- в) історія, етнологія, фольклор українців;
- г) звичаї і традиції українського народу.

Автором сучасної концепції українознавства як науки є

- а) Петро Кононенко;
- б) Сергій Єфремов;
- в) Тарас Шевченко;
- г) Михайло Грушевський.

Ознаками української культури є

- а) фрагментарність;
- б) однобічність;
- в) тяглість, тривкість, синкретизм;
- г) прагматизм.

Національна культура

- а) є частиною культури вселюдства;
- б) протистоїть культурі вселюдства;

- в) розчиняється у культурі вселюдства;

- г) заперечує культуру вселюдства.

Зразками матеріальної культури є

- а) традиції, звичаї;
- б) знаряддя праці, ювелірні вироби;
- в) пісні, легенди;
- г) закони.

Музичні твори

- а) є складовою матеріальної культури;
- б) є складовою духовної культури;
- в) є складовою матеріальної і духовної культури;
- г) не належать до культури.

Українська родина – це

- а) осередок створення лише матеріальних цінностей ;
- б) осередок збереження, творення і передачі лише духовних цінностей;
- в) осередок збереження, творення і передачі духовних та матеріальних цінностей;

г) незалежне від суспільства утворення.

Український традиційний одяг

а) виявляв лише станову належність;

б) виявляв символічне бачення та відчуття світу;

в) не містив жодної інформації про його власника;

г) був стандартним та однотиповим.

Носієм і творцем українських традицій є

а) Президент;

б) уряд;

в) Конституція;

г) народ.

Державним символом України є

а) калина;

б) бандура;

в) герб;

г) пісня.

Гончарство

а) є традиційним прадавнім ремеслом українців;

б) запозичене з культури стародавніх народів давньої Америки;

в) виникло і розвинулося в 20-х роках XIX століття;

г) з'явилося в Україні з появою доменних печей.

Софіївський собор (м. Київ) збудований за часів князя

а) Володимира Великого;

б) Володимира Мономаха;

в) Ярослава Мудрого;

г) Святослава.

Автором “Повчання дітям” є князь

а) Володимир Мономах;

б) Данило Галицький;

в) Андрій Боголюбський;

г) Кий.

Із іменем Нестора-літописця пов'язують такий твір

а) “Слово о полку Ігоревім”;

б) “Слово про закон і благодать”;

в) “Повість врем'яних літ”;

г) літопис Самовидця.

Запорізька Січ – це

а) регулярні урядові війська;

б) козацька республіка;

в) імперія;

г) Російська губернія.

Під іменем Байди в усній народній творчості виступає

а) Іван Сірко;

б) Богдан Хмельницький;

в) Дмитро Вишневецький;

г) Петро Конашевич-Сагайдачний.

Останнім кошовим отаманом

Запорізької Січі був

а) Павло Тетеря;

б) Павло Полуботок;

в) Петро Калнишевський;

г) Кость Гордієнко.

Українські народні думи – це

а) соціально-побутові пісні;

б) героїко-епічні твори;

в) ліричні пісні;

г) твори обрядового циклу.

Києво-Могилянська академія – це

а) навчальний заклад;

б) урядова структура;

в) розважальний центр;

г) військовий підрозділ.

Основоположником нової української мови є

а) Григорій Сковорода;

б) Тарас Шевченко;

в) Григорій Квітка-Основ'яненко;

г) Іван Котляревський.

Костянтин Острозький був засновником

а) академії;

б) інституту;

в) училища;

г) університету.

До козацьких літописів належить

а) Галицько-Волинський;

б) Григорія Грабянки;

в) Лаврентіївський;

г) Новгородський перший літопис.

Державною мовою в Україні є

а) українська мова;

б) українська, російська;

в) російська;

г) українська та мови всіх національних меншин.

Змієві вали – це

а) назва міста;

б) військово-оборонні споруди;

в) мур навколо Одеси;

г) назва відомого урочища на Полтавщині.

Найдавнішими творами музичної культури українців були

а) ліричні пісні;

б) балади;

в) думи;

г) календарно-обрядові пісні.

Автором «Опису України», виданого 1651 р., є

а) Гійом де Боплан;

б) Петро Могила;

в) Мелетій Смотрицький;

г) Іван Виговський.

Архімандрит Єлисей Плетенецький у 1615 р. заснував

а) Київську братську школу;

б) друкарню Києво-Печерської лаври;

в) Видубицький монастир;

г) лікарню при Почаївській лаврі.

Григорій Сковорода – відомий український

а) меценат;

б) військовий діяч;

в) філософ;

г) книговидавець.

Магдебурзьке право сприяло в Україні

а) демократизації життя міста;

б) посиленню авторитарної влади монарха;

в) поглибленню розшарування міського населення;

г) закріпаченню населення.

Михайлівський собор у Києві був побудований на кошти та за сприяння

а) гетьмана Івана Брюховецького;

б) княгині Ольги;

в) гетьмана Івана Мазепи;

г) князя Володимира Великого.

Бортництво

- а) є традиційним прадавнім промыслом українців;
- б) запозичене з культури стародавніх народів давньої Азії;
- в) виникло і розвинулося в 20-х роках XIX століття;
- г) з'явилося в Україні з появою вулика конструкції Петра Прокоповича.

Найвищим органом влади на Запорізькій Січі

- а) була генеральна канцелярія кошового отамана;
- б) був козацький військовий суд;
- в) була військова козацька рада, у якій брали участь усі козаки;
- г) була військова козацька рада, у якій брала участь лише козацька старшина.

Золота пектораль була віднайдена українським археологом Борисом Мозолевським в результаті

- а) обстеження печер Києво-Печерської лаври;
- б) археологічних розкопок київської стоянки;
- в) археологічних розкопок давньої Ольвії;
- г) археологічних розкопок кургану Товста могила.

Старший братчик Київського братства, який об'єднав Лаврську та Київську братську школи, внаслідок чого утворився новий навчальний заклад

- а) Йов Борецький;
- б) Петро Могила;
- в) Іван Вишенський;

- г) Петро Конашевич-Сагайдачний.

Клейноди – це...

- а) військові нагороди запорізького козацтва;
- б) атрибути і символи лише військової влади в Україні;
- в) атрибути і символи військової та цивільної влади в Україні;
- г) законодавчі акти.

Автор співомовок

- а) Степан Руданський;
- б) Леонід Глібов;
- в) Євген Гребінка;
- г) Іван Франко.

Уявлення українців про народження світу не відображені у таких жанрах усної народної творчості

- а) міфах;
- б) баладах;
- в) колядках;
- г) щедрівках.

У техніці гравюри працював

- а) Володимир Боровиковський;
- б) Петро Гулак-Артемовський;
- в) Ілля Рєпін;
- г) Тарас Шевченко.

Історичною основою “Думи про козака Голоту” є боротьба українського народу проти

- а) татарських нападників;
- б) польської шляхти;
- в) московського царату;
- г) турецьких поневолювачів.

Одиницями територіального поділу України за козацької доби були

- а) воєводства;
- б) губернії;
- в) полки;

г) краї.

9 клас

Виберіть відповідь, яка, на Вашу думку, є правильною.

Феномен – це

- а) виняткове, незвичайне, рідкісне явище;
- б) типове, буденне явище;
- в) явище, не доступне людському пізнанню;
- г) явище властиве лише людській діяльності.

Зразками духовної культури є

- а) традиції, звичаї;
- б) знаряддя праці;
- в) лише фольклорні твори;
- г) архітектурні споруди.

Фольклор – це

- а) закони;
- б) літописи;
- в) усна народна творчість;
- г) народні промисли та ремесла.

Кодекс законів Ярослава

Мудрого мав назву

- а) “Руська правда”;
- б) “Повчання дітям”;
- в) “Велесова книга”;
- г) “Литовський статут”.

Автором української конституції 1710 року був

- а) Богдан Хмельницький;
- б) Павло Полуботок;
- в) Пилип Орлик;
- г) Іван Мазепа.

“Декларацію про державний суверенітет України” було прийнято

- а) 24 серпня 1991 року;
- в) 16 липня 1990 року;

в) 28 червня 1998 року;

г) 1 грудня 1991 року.

Автором серії “Живописна Україна” є

- а) Тарас Шевченко;
- б) Олександр Мурашко;
- в) Іван Айвазовський;
- г) Сергій Васильківський.

Статус української мови як державної визначено

- а) Конституцією України;
- б) розпорядженням Президента;
- в) засобами масової інформації;
- г) декларацією ООН.

Емський указ (1876 р.) був спрямований на

- а) розвиток української мови;
- б) заборону української мови;
- в) поширення української шкільної освіти;
- г) заборону діяльності Російської православної церкви на території України.

Одним із найвідоміших представників українського іконопису часів Київської Русі є

- а) Агапіт;
- б) Мелонег;
- в) Феодосій;
- г) Алімпій.

Українське театральне мистецтво бере початок із

- а) народних ігор, танців, обрядів;

- б) церковних служб;
- в) військових навчань;
- г) грецьких комедій.

До української художньої школи кінця XIX – початку XX століття належить

- а) Микола Пимоненко;
- б) Микола Реріх;
- в) Віктор Васнецов;
- г) Марія Примаченко.

Вчення про “сродну працю” належить

- а) Тарасу Шевченку;
- б) Лесі Українці;
- в) Григорію Сковороді;
- г) Пантелеймону Кулішу.

Події Коліївщини показані у художньому творі

- а) “Гайдамаки” Т. Шевченка;
- б) “Чорна рада” П. Куліша;
- в) “Конотопська відьма” Г. Квітки-Основ’яненка;
- г) “Тарас Бульба” М. Гоголя.

У літературній пам’ятці Київської Русі “Слові о полку Ігоревім” сказано, що легендарний співець Боян грав на

- а) гусях;
- б) бандурі;
- в) кобзі;
- г) конкретний музичний інструмент не вказується.

Одним із представників української полемічної літератури кінця XVI – початку XVII століття є

- а) Євген Гребінка;
- б) Іван Вишенський;
- в) митрополит Іларіон;

- г) Памво Беринда.

У 1846 р. нелегальний гурток студентів та молодих професорів оформився в товариство, що дістало назву

- а) Південне Товариство;
- б) Руська трійця;
- в) Товариство об’єднаних слов’ян;
- г) Кирило-Мефодіївське Братство.

“Києвская старина” – це

- а) український історично-літературний часопис;
- б) громадсько-політична організація;
- в) перша українська газета;
- г) назва театру.

Автором української опери “Запорожець за Дунаєм” є

- а) Микола Лисенко;
- б) Семен Гулак-Артемівський;
- в) Борис Лятошинський;
- г) Дмитро Бортнянський.

Перший університет в Україні було відкрито в

- а) Києві;
- б) Одесі;
- в) Львові;
- г) Харкові.

Андріївська церква належить до будівель стилю

- а) готики;
- б) романського;
- в) бароко;
- г) давньоруського.

Членом “Руської трійці” не був

- а) Маркіян Шашкевич;
- б) Микола Костомаров;

- в) Іван Вагилевич;
- г) Яків Головацький.

У середині XIX ст. у Надніпрянській Україні перше місце за потужністю займає

- а) цукроварна промисловість;
- б) створення ювелірних виробів;
- в) деревообробна промисловість;
- г) переробка риби.

Пересопницьке Євангеліє (1556-1561 рр.) – це

- а) пам'ятка новогорецької мови й мистецтва;
- б) неканонічна Біблія;
- в) пам'ятка староукраїнської літературної мови й мистецтва;
- г) зібрання апокрифів українською мовою.

Автором картини “Запорожці пишуть листа турецькому султану” є

- а) Ілля Рєпін;
- б) Василь Перов;
- в) Іван Іжакевич;
- г) Іван Шишкін.

Михайло Остроградський – видатний український

- а) композитор;
- б) фізіолог;
- в) ботанік;
- г) математик.

Засновником національної музично-творчої школи, основоположником української класичної музики є

- а) Артем Ведель;
- б) Микола Лисенко;

- в) Михайло Глінка;
- г) Яків Степовий.

До української художньої школи кінця XIX – початку XX століття належить

- а) Олександр Мурашко;
- б) Казимир Малевич;
- в) Ілля Глазунов;
- г) Катерина Білокур.

Валуєвський циркуляр (1863 р.) був спрямований на

- а) розвиток української мови;
- б) заборону української мови;
- в) поширення української шкільної освіти;
- г) заборону діяльності Російської православної церкви на території України.

Автором української опери «Тарас Бульба» є

- а) Микола Лисенко;
- б) Петро Чайковський;
- в) Борис Лятошинський;
- г) Михайло Глінка.

Український суспільно-літературний часопис, який почав видаватися з січня 1861 року в Петербурзі

- а) «Ластівка»;
- б) «Рідний край»;
- в) «Основа»;
- г) «Дзвінок».

До Кирило-Мефодіївського братства не належав

- а) Пантелеймон Куліш;
- б) Микола Костомаров;
- в) Василь Білозерський;
- г) Михайло Максимович.

Серію автопортретів створив

- а) Аполлон Мокрицький;

- б) Тарас Шевченко;
- в) Олександр Мурашко;
- г) Іван Сошенко.

Ознакою української культури не є

- а) синкретизм;
- б) тяглість;
- в) прагматизм;
- г) тривкість.

Новгород-Сіверський гурток

- а) таємний патріотичний гурток українських автономістів;
- б) один з перших театральних гуртків на Чернігівщині;
- в) таємна масонська ложа;
- г) товариство українських землевласників Київщини та Чернігівщини.

«Русалка Дністрова» – альманах

- а) київського братства;
- б) київської Старої громади;
- в) Кирило-Мефодіївського товариства;
- г) Руської трійці.

Масовий селянський рух 1855 року в Київській губернії,

спрямований проти національної і соціальної політики російського уряду в Україні увійшов в історію під назвою

- а) повстання Павлюка;
- б) Коліївщина;
- в) Київська козащина;
- г) Гайдамаччина.

Автором української граматики є

- а) Пантелеймон Куліш;
- б) Євген Гребінка;
- в) Микола Костомаров;
- г) Марко Вовчок.

Керівником Полтавського театру був

- а) Михайло Щепкін;
- б) Микола Гоголь;
- в) Іван Котляревський;
- г) Григорій Квітка-Основ'яненко.

Перша в Україні публічна бібліотека була відкрита в

- а) Києві;
- б) Одесі;
- в) Харкові;
- г) Полтаві.

10 клас

Виберіть відповідь, яка, на Вашу думку, є правильною.

Стійка природно та історично сформована на певних територіях динамічна людська спільнота, яка має власну самоназву й усвідомлює свою єдність, протиставляючи себе всім

іншим аналогічним утворенням, і відрізняється від них стійкими свосвідними рисами культури, способом життя – це

- а) етнос;
- б) держава;

- в) рід;
- г) сім'я.

Основні ідеї “Кирило-Мефодіївського братства” були викладені у творі

- а) “І мертвим, і живим, і ненарожденим...” Тараса Шевченка;
- б) “Чорна рада” Пантелеймона Куліша;
- в) “Перша грамати́ка, або читання” Олександра Кониського;
- г) “Книга буття українського народу” Миколи Костомарова.

Етногенез – це

- а) процес знищення етносів;
- б) процес “окультурення” етносу;
- в) сукупність процесів, які проявляються при функціонуванні етносів від їх виникнення до зникнення;
- г) зародження етносу.

Михайло Драгоманов входив до організації

- а) Київська “Стара громада”;
- б) “Земля і воля”;
- в) “Братство Тарасівців”;
- г) “Революційна українська партія”.

Етнічна самоідентифікація – це

- а) відокремлення себе від певної етнічної групи;
- б) процес ототожнення, усвідомлення себе особою певної етнічної групи;

- в) діяльність, спрямована на виправдання права панування одних етносів над іншими;
- г) процес ототожнення себе з представниками багатьох етнічних груп.

Умовами формування нації є

- а) єдність території, способу життя, мови, культури, психічного складу;
- б) єдність мислення та дії;
- в) наявність різних форм господарювання та культур;
- г) наявність правових норм та різних форм господарювання.

Автором твору “Відродження нації” є

- а) Симон Петлюра;
- б) Володимир Вернадський;
- в) Володимир Винниченко;
- г) В'ячеслав Липинський.

З кінця XIX ст. всеукраїнським науковим осередком, що охоплював усі галузі науки

- а) стало Львівське Наукове Товариство ім. Шевченка;
- б) став Південно-Західний відділ Російського Географічного товариства;
- в) Товариство об'єднаних слов'ян;
- г) Південне товариство.

Перша українська національно-патріотична газета видана в Лубнах мала назву

- а) “Селянин”;
- б) “Робітник”;
- в) “Трудівник”;
- г) “Хлібороб”.

**Україна проголошувалася
Українською Народною
Республікою**

- а) II Універсалом Центральної Ради;
- б) III Універсалом Центральної Ради;
- в) I Універсалом Центральної Ради;
- г) IV Універсалом Центральної Ради.

Акт Директорії про з'єднання всіх українських земель 22 січня 1919 р. було проголошено у

- а) Кам'янець-Подільському;
- б) Станіславі;
- в) Львові;
- г) Києві.

**Закон про заснування
Української Академії наук і
наказ про призначення
першого складу академіків
від 14 листопада 1918 р. були
підписані у Києві**

- а) Михайлом Грушевським;
- б) Симоном Петлюрою;
- в) Павлом Скоропадським;
- г) Миколою Скрипником.

Дмитро Донцов –

- а) ідеолог українського націоналізму;
- б) керівник Української радикальної партії;
- в) редактор двотижневика “Народ”;
- г) учень і послідовник Івана Франка.

До складу ЗУНР входили

- а) Бесарабія, Буковина, Закарпаття;
- б) Галичина, Буковина, Закарпаття;
- в) Київщина, Полтавщина, Сумщина;
- г) Миколаївщина, Крим, Херсонщина.

Українські Січові Стрільці – це

- а) український військовий легіон в російській царській армії, сформований з добровольців;
- б) військові частини, сформовані Центральною Радою;
- в) військові частини Холодноярської республіки;
- г) український військовий легіон в австро-угорській армії, сформований з добровольців.

**Відомий український поет,
член організації українських
націоналістів**

- а) Павло Тичина;
- б) Олександр Олесь;
- в) Олег Ольжич;
- г) Євген Маланюк.

**Церковний діяч, що активно
відстоював українські
національні інтереси до
середини XX ст.**

- а) митрополит Андрей Шептицький;
- б) митрополит Михайло Левицький;
- в) митрополит Філарет;
- г) митрополит Теодосій Ростоцький.

Роман Івана Нечуя-Левицького, присвячений державницькій діяльності одного з українських гетьманів, мав назву

- а) “Гетьман Іван Виговський”;
- б) “Іван Мазепа”;
- в) “Богдан Хмельницький”;
- г) “Гетьман Петро Дорошенко”.

Леся Українка зображує відмінності в світогляді українців та росіян у творі

- а) “У пущі”;
- б) “Давня казка”;
- в) “Лісова пісня”;
- г) “Бояриня”.

Вияви етнічної самоідентифікації

праукраїнців зафіксовано у

- а) “Повчанні архієпископа Луки до братії” Луки Жидяти;
- б) Біблії;
- в) “Велесовій книзі”;
- г) “Слові про віру латинську чи варязьку” Феодосія Печерського.

Автор рядків:

*...Та прийде час, і ти
огнистим видом
Засяєш у народів вольних
колі,
Труснеш Кавказ, впер-
жеєшся Бескидом,
Покотиш Чорним морем
гомін волі
І глянеш, як хазяїн
домовитий,
По своїй хаті і по своїм
полі.*

- а) Тарас Шевченко;
- б) Іван Франко;
- в) Леся Українка;
- г) Володимир Самійленко.

Директорія у 18-20-ті роки XX ст. – це

- а) найвищий орган державної влади;
- б) офіційна назва Української держави;
- в) назва військового союзу;
- г) суспільно-політична організація.

Автором праці “Хто такі українці та чого вони хочуть?” є

- а) Михайло Грушевський;
- б) Іван Франко;
- в) Микола Міхновський;
- г) Михайло Максимович.

Український вчений-філософ, який вперше науково обґрунтував концепцію “філософії серця”

- а) Володимир Вернадський;
- б) Іван Огієнко;
- в) Памфіл Юркевич;
- г) Сергій Єфремов.

Усвідомлення своєї національної належності та історичної пам’яті – лейтмотив твору

- а) “Каменярі” Івана Франка;
- б) “Євшан-зілля” Миколи Вороного;
- в) “Contra spem spero” Лесі Українки;
- г) “Всякому городу нрав і права” Григорія Сковороди.

Один із засновників Української радикальної партії та товариства “Просвіта”, укладач чотиритомного тлумачного “Словаря української мови”.

- а) Панас Мирний;
- б) Михайло Старицький;
- в) Тарас Шевченко;
- г) Борис Грінченко.

Відомий вчений-педагог Костянтин Ушинський обґрунтував

- а) положення про викладання всіх шкільних дисциплін російською мовою;
- б) необхідність введення українознавства як навчальної дисципліни у початкових школах Російської імперії;
- в) необхідність навчання рідною мовою;
- г) положення “Про створення Реальних училищ в Україні”.

Створення циклу державних паперів: банкнот, поштових марок, грамот періоду Центральної Ради та УНР пов’язане з ім’ям художника

- а) Георгія Нарбута;
- б) Данила Нарбута;
- в) Івана Сошенка;
- г) Івана Труша.

Автором української конституції 1710 року був

- а) Богдан Хмельницький;
- б) Павло Полуботок;
- в) Пилип Орлик;
- г) Іван Мазепа.

УНР проголошувалася незалежною, вільною суверенною державою українського народу

- а) II Універсалом Центральної Ради;
- б) III Універсалом Центральної Ради;
- в) I Універсалом Центральної Ради;
- г) IV Універсалом Центральної Ради.

Симон Петлюра у 1919 р.

- а) став головою Директорії;
- б) увійшов до уряду Павла Скоропадського;
- в) видавав журнал “Украинская Жизнь”;
- г) очолив військово-патріотичне товариство “Сокіл”.

Першим Президентом Української Академії наук був

- а) Михайлом Грушевським;
- б) Агатангел Кримський;
- в) Володимир Вернадський;
- г) Сергій Єфремов.

Іван Франко був співзасновником та автором програми

- а) Національного Державного Союзу;
- б) Русько-Української Радикальної Партії;
- в) партії соціалістів-революціонерів;
- г) Братства Тарасівців.

Умовами формування нації є

- а) єдність мислення та дії;
- б) наявність правових норм та різних форм господарювання;

- в) наявність різних форм господарювання та культур;
- г) єдність території, способу життя, мови, культури, психічного складу.

Національна спортивно-фізкультурна організація початку XX ст.

- а) “Сокіл”;
- б) “Молода Січ”;
- в) “Гарт”;
- г) “Орел”.

Міністр освіти УНР, церковний діяч, перекладач Біблії на українську мову

- а) Андрей Шептицький;
- б) Іван Огієнко;
- в) Йосип Сліпий;
- г) Іван Стешенко.

Союз визволення України (СВУ) був створений 1914 р.

у

- а) Харкові;
- б) Києві;
- в) Кам’янці-Подільському;
- г) Львові.

Генеральний секретаріат Центральної Ради – це

- а) судовий орган;
- б) законодавчий орган;
- в) виконавчий орган;
- г) дорадчий орган.

Перша бактеріологічна станція була заснована

- а) Володимиром Вернадським у Санкт-Петербурзі;
- б) Іллею Мечниковим в Одесі;
- в) Олександром Богомольцем у Києві;
- г) Данилом Заболотним у Харкові.

Стара Київська громада – це

- а) революційно радикальна організація київських студентів і семінаристів;
- б) культурно-освітній осередок національно орієнтованих робітників-арсенальців;
- в) науковий і культурно-освітній осередок української національно орієнтованої інтелігенції;
- г) осередок національно орієнтованих художників і театральних діячів.

Микола Лисенко у 1904 р. заснував

- а) перший в Україні театральний навчальний заклад;
- б) товариство українських композиторів і виконавців;
- в) першу українську театральну трупу;
- г) київське хореографічне училище.

Виберіть відповідь, яка, на Вашу думку, є правильною.

Верховенство народу, нації, держави у внутрішній і зовнішній політиці, що забезпечує незалежність і самостійність розвитку суспільства – це

- а) суверенітет;
- б) менталітет;
- в) паритет;
- г) нейтралітет.

Хозарський Каганат був розбитий киеворуським князем

- а) Володимиром Великим;
- б) Олегом Віщим;
- в) Святославом Завойовником;
- г) Ярославом Мудрим.

Мистецький Український Рух (МУР) – це

- а) Культурна Референтура організації українських націоналістів;
- б) творча організація українських митців Канади та США 60-70 років XX ст.;
- в) Клуб творчої молоді 60-років XX ст.;
- г) організація українських письменників в німецькій еміграції в 40-і роки XX ст.;

Україна – як велике князівство Руське – мала складати рівноправну федерацію разом з Польщею та Литвою згідно

- а) Гадяцької угоди 1658 р.;

- б) Переяславської угоди 1654 р.;
- в) Андрусівського договору 1667 р.;

г) Зборівського договору 1649 р. Три експедиції до Нової Гвінеї наприкінці XIX ст. здійснив український вчений, мандрівник

- а) Сергій Гордієнко;
- б) Микола Трублаїні;
- в) Микола Миклухо-Маклай;
- г) Юрій Сенкевич.

Сукупність економічних, політичних, культурних, правових, ідеологічних, дипломатичних зв'язків і взаємовідносин між народами, державами і системами держав

- а) транснаціональні структури;
- б) міжнародні відносини;
- в) дипломатичні представництва;
- г) світовий уряд.

Задунайська січ – це

- а) військова організація початку XX ст.;
- б) громадсько-політична організація кінця XIX ст.;
- в) військово-козацьке угруповання на о. Базавлук;
- г) організація колишніх запорізьких козаків, що існувала в 1775-1828 на території Османської імперії.

Королевою Франції була

- а) Анна Ярославна;

- б) Євпраксія Мстиславівна;
- в) Анна Всеволодівна;
- г) Анастасія Ярославна.

Україна стала членом ООН

- а) 10 лютого 1962 р.;
- б) 5 січня 1939 р.;
- в) 24 жовтня 1945 р.;
- г) 11 листопада 1948 р.

У 433 р. н. е. 36 тисячне військо здійснило похід на Константинополь на чолі з князем

- а) Олегом;
- б) Святополком;
- в) Аскольдом;
- г) Києм.

Дипломатичні стосунки з шведським королем у 1654–1657 підтримував гетьман

- а) Івана Мазепа;
- б) Іван Виговський;
- в) Богдан Хмельницький;
- г) Павло Полуботок.

Стійка спільнота людей єдиного етнічного походження, яка живе в іноетнічному оточенні за межами своєї історичної батьківщини або поза ареалом розселення свого народу –

- а) автономна республіка;
- б) діаспора;
- в) автономна область;
- г) імміграція.

Зелений Клин – це

- а) землі українських поселенців у південній частині Далекого Сходу;
- б) землі українських поселенців у північній частині Канади;

в) землі українських поселенців в Австралії;

г) землі українських поселенців у Туркменії.

Український вільний університет (УВУ) – це

- а) навчальний заклад часів Директорії у Кам'янець-Подільському;
- б) вищий навчальний заклад української еміграції у Подебрадах;
- в) вищий навчальний заклад і наукова установа української еміграції в Мюнхені;
- г) греко-католицький університет у Римі.

Український прем'єр-танцівник, хореограф та педагог театру "Гранд-Опера" в Парижі

- а) Серж Лифар;
- б) Юрій Григорович;
- в) Сергій Дягілев;
- г) Олександр Лавренюк.

Життя та побут українців на Далекому Сході зображено у

- а) у романі "Людолови" Зінаїди Тулуб;
- б) у повісті "Старший боярин" Тодося Осьмачки;
- в) у романі "Тигролови" Івана Багряного;
- г) у романі "Вершники" Юрія Яновського.

Членом "Празької школи" не був

- а) Михайло Драй-Хмара;
- б) Євген Маланюк;
- в) Олег Ольжич;

г) Юрій Дараган.

Античний автор, що згадував про давньоукраїнські землі

а) Аристофан;

б) Евріпід;

в) Софокл;

г) Гомер.

Останнім Президентом УНР в екзилі був

а) Степан Витвицький;

б) Симон Петлюра;

в) Микола Плав'юк;

г) Михайло Грушевський.

Україна не є членом такої міжнародної організації

а) ГУАМ;

б) Юнеско;

в) СНД;

г) Римський клуб.

Український художник-авангардист, реформатор скульптури

а) Казимир Малевич;

б) Іван Гончар;

в) Олександр Архипенко;

г) Михайло Гаврилко.

Перший комп'ютер у континентальній Європі було створено у

а) Мюнхені;

б) Києві;

в) Дніпропетровську;

г) Харкові.

Український мислитель-гуманіст, астроном, астролог, медик, математик, ректор Болонського ун-ту

а) Іван Вишенський;

б) Станіслав Оріховський (Роксолан);

в) Інокентій Гізель;

г) Юрій Дрогобич (Котермак).

Український вчений, який незалежно від Рентгена відкрив X-промені.

а) Юрій Кондратюк;

б) Іван Пулюй;

в) Володимир Вернадський;

г) Микола Вавілов.

З 1918 р. українська держава бере участь у

а) створенні НАТО;

б) Світовій організації торгівлі;

в) Міжнародному Русі Червоного Хреста;

г) Міжнародному туристському русі.

Основним напрямком зовнішньої політики України не є:

а) розвиток двосторонніх між-державних відносин;

б) вивезення капіталу за кордон;

в) європейська інтеграція;

г) багатостороння дипломатія.

Український Президент, один із ініціаторів розпаду СРСР

а) Михайло Грушевський;

б) Віктор Ющенко;

в) Леонід Кучма;

г) Леонід Кравчук.

Українська гельсінська група – це

а) перша правозахисна організація в радянській Україні, створена 1976 р. у Києві;

б) українська політична організація, створена в 1976 р. у Хельсінкі;

в) економіко-правова організація емігрантів українців діаспори в Торонто;

г) зовнішньоторговельна між-державна організація, створена 1976 р. у Києві.

Організація Українських Націоналістів (ОУН) була створена у

а) Відні;

б) Львові;

в) Кракові;

г) Перемишлі.

У 20-х роках XX ст. в Подєбрадах було засновано

а) Український Вільний Університет;

б) Український Католицький Університет;

в) Українську Мистецьку Академію;

г) Українську Господарську Академію.

І. Сікорський, винахідник вертольотів, засновник авіаційної фірми «Sikorsky Aero Engineering Corporation» народився у

а) Житомирі;

б) Торонто;

в) Києві;

г) Нью-Йорку.

Об'єднання українських письменників в еміграції мало назву

а) «Молода муза»;

б) «Слово»;

в) «Ланка»;

г) «Горно».

Українське театральне мистецтво Німеччини та США 40-70-х років XX ст. пов'язане з іменами колишніх «березолівців»

а) Л. Гаккебуш та М. Крушельницького;

б) Д. Мільотенка та В. Чистякової;

в) Н. Ужвій та І. Мар'яненка;

г) Й. Гірняка та О. Добровольської.

«Його Царська Величність свою руку відбирає від козаків з прадавніми їхніми рубежами» – ця відмова Петра І від українських земель зафіксована у

а) Зборівському договорі;

б) Прутському договорі;

в) Андрусівському договорі;

г) Гадяцькій угоді.

Україна є однією із співзасновників

а) ООН;

б) СОТ;

в) МВФ;

г) Європарламенту.

Концепцію національно-органічного стилю в українській літературі запропонував

а) Богдан Бойчук;

б) Василь Барка;

в) Юрій Косач;

г) Юрій Шерех.

Завдання аналітичного, творчого характеру

Пояснити і розкрити зміст поняття

8 клас

“Матеріальна культура”
“Мистецтво”
“Рід”
“Ремесло”

9 клас

“Декоративно-ужиткове мистецтво”
“Полемічна література”
“Національна еліта”
“Звичай”

10 клас

“Етнічна самоідентифікація”
“Держава”
“Суверенітет”
“Авторитаризм”

11 клас

“Міжнародні відносини”
“Діаспора”
“Деідеологізація”
“Депортація”

Аргументовано спростувати або довести одне з тверджень

8 клас

1. Українська родина – це осередок збереження, творення і передачі духовних та матеріальних цінностей.
2. Усна народна творчість є одним з виявів духовної культури українців.
3. Для українців твори календарно-обрядового кола – правила взаємодії людини з природою.
4. Декоративно-ужиткове мистецтво не є складовою культури.

9 клас

1. Традиції української правової культури є одними з найдавніших у Європі.
2. Українська культура характеризується тяглістю та синкретизмом.
3. Індивід може стати особистістю лише в культурному середовищі свого народу.
4. Громадянин може існувати без держави, а держава – без громадянина.

10 клас

1. Державотворчі процеси в історичному становленні України як незалежної держави ґрунтувалися на тоталітарних засадах.

2. Козацтво – один з головних чинників розвитку української державності.
3. Центральна Рада відіграла визначну роль у розвитку українського парламентаризму.
4. Церква не може впливати на процеси національної самоідентифікації громадян.

11 клас

1. Українська національна культура є органічною складовою світової культури і чинником міжнародних взаємин України зі світом.
2. Геополітичне розташування України є визначальним чинником у сфері українських міжнародних відносин.
3. Міжнародні відносини є важливою передумовою культурної взаємодії та взаємозбагачення України і світу.
4. Глобалізаційні процеси обов'язково призводять до відродження національних держав.

СЛОВНИК

Архетип – першообраз, типовий універсальний засіб структурування людського досвіду, що має надособистісну природу.

Асиміляція – уподібнення, тип етнічних процесів, за яких окремі етноси або етнічні групи, що опинившись у середовищі іншого етносу, переймають його мову та культуру, зливаються з ним.

Безпека держави – відсутність загроз, що можуть порушити її цілісність. *Фактори державної безпеки*: мовний (державна мова), інформаційний, освітній (національна освіта), науковий (підтримка та розвиток національних наукових шкіл та інституцій), культурний (національна культура), релігійний (національна релігія, церква), економічний (національна економіка), екологічний та ін.

Вірування – дія людини, сполучна ланка між почуванням та мисленням.

Влада – інструмент ладування (творення ладу).

Воління – намір реалізувати волю.

Вольовість – характеристика готовності до дії, наскільки людина готова діяти.

Гра – модельне відтворення або конструювання буття.

Гра рольова – гра, яка передбачає введення ролей і сценарію як проектної форми буття рольових персонажів у їхній взаємодії.

Дебати – техніка залучення присутніх до формально структурованих обговорень суперечливих поглядів на одну проблему.

Держава – форма існування нації, здійснення її мрій та прагнень. Виявлення національної ідеї, її реалізація через діяльність і творчість.

Дискусія – 1) метод навчання, який передбачає організацію спільної мовної діяльності, з метою пошуку ефективного розв'язання заданою проблеми; 2) один з методів розв'язання спірних питань.

Діаспора – спільнота людей єдиного етнічного походження, яка живе в іноетнічному оточенні за межами своєї історичної батьківщини або поза ареалом розселення свого народу.

Діяльність – дія згідно з нормами, вимогами, обов'язками.

Ефективність навчання – міра досягнення навчальної мети; визначається на основі зіставлення мети і здобутих результатів, внаслідок чого робиться висновок про ефективність навчання.

Дух – всеосяжність, що творить, дає буття. Засобом осягнення духу є національна ідея.

Здоров'я – ознака ладу між людиною і природою.

Інновація – процес і результат введення того, що долає фіксовані рамки раніш досягнутого в різних типах діяльності.

Інновація педагогічна – процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв’язання тих педагогічних проблем, які досі розв’язувались по-іншому.

Конституція – основний закон Держави, договір між народом як джерелом влади та гарантом реалізації влади, що містить ціль, стратегію її досягнення та ін.

Культура – явище всеосяжне й охоплює всі сфери буття людини, суспільства. Культура є своєрідною “рефлексією” життя. Культура – простір узгодження думок, позицій, мрій; джерело творення кращих зразків радості та щастя людини, що в майбутньому перетворюються на мудрість та настанови. Національна культура – вияв, творення та збереження ментальності нації.

Ментальність – сукупність почування, вірування, мислення, що створює картину світу, світогляд і скріплює єдність спільноти, народу. Виникає з природних умов та соціально зумовлених компонентів.

Мислення – дія людини, здійснюється через мисленнєві операції: аналіз і синтез, порівняння та розмежування, судження та умовивід, абстрагування, узагальнювання та ін.

Місія України – світоладування як заповіт пращурів.

Мова літературна – унормована, стандартна, правильна з погляду усталених, кодифікованих норм форма національної мови, що обслуговує культурно-освітні потреби суспільства, виконує консолідуючу функцію через використання у сферах державного управління, засобів масової інформації, науки, художньої культури та літератури. Мова літературна протиставляється діалектам, жаргонам, просторіччю; існує в усній та писемній формах. Залежно від суспільного використання мови літературної формуються її функціональні стилі.

Мудрість – рівновага між почуванням, віруванням та мисленням, їхнє поєднання. Прояв ментальності народу.

Народознавство – наука, що досліджує етнічні спільноти на предмет визначення специфічних ознак і функцій, виявлення їх змісту та закономірностей процесу становлення з погляду забезпечення існування етносу.

Нація – психофізичне цілісне утворення, спільнота людей, об’єднаних однією трансцендентною ідеєю (національною).

Національна ідея – виявлення поклику.

Особистість – цілісність, що здатна самовизначатися; вища інстанція, що координує всю психічну діяльність, поведінкову активність; складається зі ставлень та відносин; соціальний прояв людини, “Я” для інших.

Особистість мовна – сукупність здібностей і характеристик особистості, які зумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що розрізняються а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною і точністю відображення дійсності, в) певною цілеспрямованістю; особистість, виражена в мові (текстах) і через мову; особистість, реконструйовану в основних своїх рисах на базі мовних засобів.

Партія політична – група людей, як частина суспільства, що виражає інтереси цієї частини і керується ними в державній діяльності, у політичній боротьбі.

Політика – державна діяльність, спрямована на втілення в життя національних ідеалів, на постановку цілей і вироблення стратегії їх досягнення.

Почування – дія людини, інтеграція трьох складників: відчуття, сприйняття, уявлення.

Рефлексія – вид пізнання, коли в процесі будь-якої діяльності суб’єкт сам стає об’єктом самоспостереження; процес корекції способу дії через реконструкцію перебігу дії і причин утруднень. Рефлексія зумовлена потребою діяча подолати утруднення за допомогою аналізу дії.

Самосвідомість – усвідомлення себе. *Структура* самосвідомості: самопізнання (виявлення свого поклику через рідну мову), емоційно-ціннісне ставлення до себе (на основі цінностей українського народу), діяльнісно-вольова сфера як саморегуляція, самооцінка (вміння визначати цілі, досягати їх, оцінювати себе в цьому процесі). *Рівні розвитку* самосвідомості – самовідчуття, самопочуття, самоаналіз, саморегуляція, самоконтроль.

Світогляд – цілісність, інтегративне системне утворення, яке постає з мови, ядро свідомості (як індивідуальної, так і суспільної), що визначає орієнтацію людини у мікро- та макросвіті. *Функцією* світогляду є світоосягнення та світоусвідомлення, через нього людина визначається у житті, діє та творить згідно до своїх настановлень, ціннісних орієнтирів і т. і.

Структура уроку – сукупність елементів уроку, що забезпечує його цілісність і збереження основних характеристик при різних варіантах поєднання.

Творчість – творення, за якого використовуються норми, вимоги, обов'язки, але вони можуть змінюватися.

Темперамент – вроджена, стійка характеристика індивідуальності.

Технологія педагогічна – педагогічна система, яка гарантує досягнення певної освітньої мети через чітко визначену послідовність дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат.

Українознавство – системна, інтегративна наука цілісності, що вивчає українську людину, Україну та світове українство у часопросторі, його взаємозв'язки з іншими народами.

Український звичай – основа ладування, правила життя українців, що існують здавна.

Урок – основна одиниця освітнього процесу, чітко обмежена часовими рамками, планом роботи та складом учнів (класом).

Художня словесність – уснопоетична народна творчість, писемна література. Її найприкметнішою особливістю є органічний синкретизм з історією, характером, долею народу.

Феномен – виняткове, незвичайне, рідкісне явище, яке досягається через чуттєвий досвід.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексюк А. М.* Загальні методи навчання в школі – К.: Рад. школа 1973. – 248 с.
2. *Бабанский Ю. К.* Оптимизация процесса обучения. – М.: Педагогика. 1977. – 319 с.
3. *Ващенко Г.* Загальні методи навчання. – К., 1997.
4. *Ващенко Г.* Проект системи освіти в самостійній Україні.— Мюнхен: ЦК СУМ, 1957.
5. *Вишневський О.* Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси.— Львів, 1996.
6. *Енциклопедія українознавства: У 10 т. – Львів, 1993 – 2003.*
7. *Закон України “Про освіту”* // http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.doc
8. *Касян Л.Г., Семенюченко О. В.* Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5 – 12 класах загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: НДІУ, 2008. – 8 с.
9. *Касян Л.Г., Семенюченко О.В.* Дошкільна освіта в українській державі мовою базових документів (аналіз, висновки, пропозиції) // Українознавство. – 2007. – № 4. – С. 209 – 211.
10. *Касян Л.Г., Семенюченко О.В.* Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5-12 класах ЗНЗ // Українознавство. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Українське агентство інформації та друку «РАДА», 2008. – С.48-53.
11. *Касян Л.Г., Семенюченко О.В.* Рекомендації щодо роботи з програмою виховання дітей дошкільного віку «Україно творець» –К.: НДІУ, 2008.– 8 с.
12. *Кононенко П.* Українознавство: Підручник. – К.: Міленіум, 2006.
13. *Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.* Програма виховання дітей дошкільного віку “Україно творець”. – К.: Українське агентство інформації та друку “РАДА”, 2008. – 28 с.
14. *Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.* Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Українознавство 5 – 12 класи. – К.: Українське агентство інформації та друку “РАДА”, 2008. – 56 с.

15. Кононенко П.П., Кононенко Т. П. Концепційні основи програми національно-державницького виховання. – К.: НДІУ, 2007 – 72 с.
16. Кононенко П.П., Пономаренко А. Ю. Програма навчальної дисципліни “Українознавство” для ВНЗ // Українознавство. – 2008. – № 2. – С. 122 – 130.
17. Кононенко П.П., Присяжна Т. М. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Українознавство 1 – 4 класи. – К.: Українське агентство інформації та друку «РАДА», 2008. – 48 с.
18. Кононенко П.П., Токар Л.К., Маляренко Л.П. Українознавство в системі освіти.— К., 1996.
19. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні.— К.: Школяр, 1997.
20. Концепція школи нової генерації — української національної школи-родини // Авт.: Кононенко П.П., Стельмахович М.Г. та ін. // Вісн. Київ. ун-ту: Українознавство.— 1994.— Вип. 1. – 32 – 71.
21. Крисаченко В.С. Українознавство. Хрестоматія-посібник. У 2-х т. – К.: Либідь, 1996.
22. Матвієнко П.І. Орієнтир на освітні технології // Педагогічні технології: Досвід. Практика. Довідник. – Полтава: ПОІПОППО, 1999. – 12.
23. Матюша І. К. Національна спрямованість виховання учнів // Початкова школа, 1995. – № 2. – С. 4-5.
24. Микитюк І. А. Виховання почуття національної самосвідомості – основа духовності нації // Актуальні проблеми духовності. – Кривий Ріг, 1995. – С. 144-146.
25. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед.кадров / Е.С.Полат, М.Ю. Бухарина и др.; Под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 1999. – 224 с.
26. Осипець Р. О. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами української народно-пісенної культури. – К.: “Магістр-S”, 1999. – 207 с.
27. Падалка О.С. та інші. Педагогічні технології. – К.: Укр.енциклопедія, 1995. – 348 с.
28. Пометун О. Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К., 2002. – 135 с.

29. *Пометун О. Пироженко Л.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання.: Наук. метод. посіб. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
30. *Присяжна Т.М.* Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 1 – 4 класах загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: НДІУ, 2008. – 11 с.
31. *Стельмахович М. Г.* Народна педагогіка. – К.: Рад. школа, 1985. – 312 с.
32. *Сухомлинський В. О.* Павліська середня школа // Вибрані тв. в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1980. – Т. 4. – 580 с.
33. *Сухомлинський В. О.* Серце віддаю дітям // Вибрані тв. в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
34. *Токар Л.К.* Українознавство в системі наукових і навчальних дисциплін // Збірник наукових праць НДІУ. Том 1. – К., 2003. – С. 135-146.
35. *Усатенко Т. П.* Українська національна школа: минуле і майбутнє. Українознавчий вимір. – К.: Наукова думка, 2003 – 285 с.
36. *Фасоля А. М.* Становлення духовного світу особистості школяра як психолого-педагогічна проблема // Педагогіка і психологія, 1996. – № 3. – С. 136-144.
37. *Ярошенко О.Г.* Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика. – К.: Партнер, 1997. – 193 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
1. Українознавство в освітньому процесі	4
1.1 Українознавство як навчально-виховна дисципліна	4
1.2 Зміст і структура програм з українознавства	5
1.3 Вимоги до уроку українознавства	10
1.4 Форми, методи та прийоми на уроках	13
2. Реалізація концентрів українознавства у навчальному процесі	14
3. Українознавство в системі позакласної та виховної роботи	24
4. Види завдань з українознавства	29
5. Словник	48
Рекомендована література	52

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
УКРАЇНОЗНАВСТВА

УКРАЇНОЗНАВСТВО
У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ
ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

Комп'ютерний набір	Касян Л. Г., Семенюченко О. В.
Верстка	Семенюченко О. В.
Макет	Семенюченко О. В.
Редактор	Касян Л. Г.

Підписано до друку 04.12.2008. Формат 60х84/16. Папір *офісн.*
Друк оперативний. Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 3,3. Обл.
-вид.арк. 2,3. Тираж 300 прим.